

проханнями про виконання дорослими якоїсь дії з'являються й «негативні прохання»: семантично їх інтерпретовано як заборону. На цьому ж етапі виникають і перші запити інформації. Спочатку діти ставлять питання, які потребують доволі простих відповідей («так» або «ні»), а з часом питання починаються словами «де?» й далі «чому?». Оскільки директиви є найчисельнішими серед усіх типів мовленнєвих актів, то їхній більш докладний аналіз є перспективою нашого дослідження.

Отже, аналіз мовлення дітей засвідчив, що під час живого спілкування діти послуговуються не всіма типами мовленнєвих актів. Найбільш чисельними є директиви та експресиви, оскільки вони з'являються ще на так званому «домовленнєвому етапі» і до віку 6-10 років набувають широкого видового розгалуження. Також варто зауважити, що у реальному спілкуванні за допомогою одного висловлювання може здійснюватися не одна, а відразу декілька дій. Існують мовленнєві акти, які, маючи ознаки, характерні для різних іллокутивних актів, створюють, так звані, «змішані» типи. Наприклад, запрошення (*Пішли пий чай з шоколадкою*) можна характеризувати одночасно і як директив, оскільки дівчинка спонукає свою подругу пийти з нею, і як комісив, оскільки мовець бере на себе обов'язок або особисто, або за допомогою інших осіб забезпечити наявність чаю та шоколаду. Скарга може одночасно бути й репрезентативом, оскільки відображує певний стан справ у дійсності, й експресивом, оскільки виражає незадоволення мовця цими діями, а також директивом, тому що мета скарги – не просто проінформувати адресата, а спонукати його вжити відповідних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения: межвуз. сб. науч. тр. / [отв. ред. И. П. Сусов]; Калинин. гос. ун-т. – Калинин: КГУ, 1989. – С. 25–37.
2. Горелов И. Н. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов; [3-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.
3. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 170–195.
4. Фрумкина Р. М. Детская речь как уникальное свидетельство для наук о человеке / Р. М. Фрумкина // Психолонгвистика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
5. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи // С. Н. Цейтлин. – М.: Гуманит изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
6. Halliday M. A. K. Linguistic studies of text and discourse / M. A. K. Halliday / [ed. Jonathan Webster]. – London-New York, 2002. – 288 p.

Lyudmila Bot

Pragmatic features in the speech of primary school children

The article analyzes verbal speech of children aged from 6 to 10. The quantitative composition of different types of speech acts and the frequency of their usage are presented.

Keywords are: classification of speech acts, expressive lexical

Роксолана Назарчук

КОМУНІКАТИВНІ ТИПИ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТИВ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ІЗ ОБ'ЄКТАМИ-АРТЕФАКТАМИ Й ОБ'ЄКТАМИ-ПСИХОФАКТАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснений функційно-ономасіологічний аналіз дієслівних предикатів сучасних української, польської та англійської мов. Виокремлено функційно-відображальні типи дієслівних предикатів з урахуванням денотативних статусів імен їхніх об'єктів.

Ключові слова – комунікативна лінгвістика, функційно-ономасіологічний аналіз, дієслівний предикат, об'єкт.

Сучасна спрямованість комунікативних лінгвістичних досліджень актуалізує питання про створення функційно-ономасіологічної (за своєю сутністю комунікативно зорієнтованої) типології предикатів. У цьому руслі загальноновизнаною вважається потреба врахування семантики предиката (і насамперед — дієслівного) як компактного, «згорнутого» найменування цілої ситуації: «У плані змісту дієслівний предикат — це щось більше, ніж просто лексичне значення. Виражаючи певне значення, він одночасно містить у собі макет майбутнього речення. Предикат має «місця» або «гнізда», що їх заповнюють у реченні слова, чії категоріальні ознаки відповідають категоріальним

ознакам «гнізда» [6, с. 83]. Саме у сфері дієслова перетинаються проблеми, що торкаються важливих аспектів комунікативної лінгвістики взагалі і мовленнєвого породження висловлювання зокрема, а саме: співвідношення номінації та предикації, лексичного та граматичного, ролі мовця і слухача, системності й асистемності у мові та багато інших [4, с. 4–7, с. 31–35]. Водночас, донедавна питання дієслівної номінації розглядали найчастіше під семасіологічним кутом зору, а функційно-комунікативний підхід до вивчення дієслова залишався практично не розробленим. Тому актуальність аналізу відображального (ономасіологічного) потенціалу дієслівної лексики, що становить перший етап у дослідженні специфіки комунікативної організації найважливіших типів дієслівних предикатів, є безсумнівною.

Своєрідність семантики дієслова полягає у її релятивності; дієслово, як зауважує Р. М. Гайсина, є «глобальним найменуванням процесуальної ситуації» [5, с. 42], значення якого містить два складники: несубстанційний (де відображені ознаки процесу) та субстанційний (де відображені лінгвістично суттєві ознаки учасників процесуальної ситуації — їхні кількісні, якісні, функційні характеристики). Отже, можемо говорити про субстанційні семи в структурі значення дієслова, які детермінують його синтагматичну поведінку. Схожі твердження подибуємо у Н. Д. Арутюнової: «До значення предикатів може належати ціла серія семантичних доважок, котрі стосуються (1) ситуації, що передує позначуваній дії, (2) подальшій ситуації, (3) фізичних або інших ознак об'єкта дії, (4) фізичних або інших ознак суб'єкта дії, (5) типу інструмента або засобу дії, (6) способу дії, (7) мотиву дії, (8) мети дії, (9) інтенсивності дії або градації ознаки, (10) кванторних характеристик суб'єкта або об'єкта дії, (11) оцінки» [2, с. 231]. Отже, сутність дієслівної номінації у тому, що процес (а він може виявлятися як дія, стан чи відношення) називається у сукупності з його учасниками та характеристиками, тобто вже семантикою у дієслівній лексемі закладена внутрішня підготовка до «зустрічі» з іменною одиницею. Які ж диференційні компоненти субстантивної природи можуть належати до дієслівного значення? У лінгвістичній літературі немає єдиної класифікації таких компонентів, відсутнє їхнє єдине термінологічне позначення. Залежно від аспекту розгляду (лексико-семантичного чи синтаксичного) їх називають аргументами, актантами, сирконстантами, партиципантами, глибинними відмінками, семантичними валентностями, предикандумами тощо [1; 6; 8; 11; 12].

Окреслення іменних імпліцитних (за термінологією Ф. С. Бацевича [3, с. 42]) рис семної структури дієслова дає підстави для дослідження закономірностей виформовування функційно-відображальних зв'язків дієслів з референтно-таксономічними класами актантів та сирконстантів для дальшого встановлення типології предикатів конкретної мови. Функційно-ономасіологічний підхід забезпечує не просто опис валентних властивостей дієслівного предиката (тобто врахування «кількісних» і «якісних» партнерів, предетермінованих дієсловом), а вияв семантико-денотативних, семантико-функційних характеристик актантно-сирконстантних учасників. Зокрема, спроба типології дієслівних предикатів стосовно «природно-відображальних» класів імен суб'єктів представлена в працях Ф. С. Бацевича [3]. Вирізані функційно-ономасіологічні типи дієслівних предикатів (далі — ФОТДП), а саме: *діяльність*, *вияв*, *функціонування*, *плин*, *місцезнаходження* [4, с. 116–139], встановлено з урахуванням денотативних класів таких імен, як «Людина», «Тварина», «Рослина», «Артефакт», «Натурфакт», «Психофакт» та ін. Згадані ФОТДП мають виразні комунікативні ознаки своєї «поведінки», які виявляються в їхніх морфологічних, синтаксичних і трансформаційних особливостях. Водночас, ідея синтагматичної значущості дієслова пов'язана не так зі сферою суб'єктних, як зі сферою об'єктних відношень. Як справедливо вважають дослідники, саме права (смилова) валентність дієслівного предиката є вирішальною для реалізації його відображального потенціалу, але водночас вона належить до найскладнішої, найбільш «заплутаної» частини дієслівного «вузла» [7; 9]. Отже, створення повної ФОТДП диктує дослідження функційно-відображальних зв'язків дієслівних предикатів з усіма їхніми можливими актантами і сирконстантами (за термінологією Л.Теньєра). Це вимагає оперування величезною кількістю дієслівних лексем, а також лексем інших частин мови, які виформовують ліву та праву потенційну та реальну валентність цих дієслів. Тому на початках можуть досліджуватися окремі класи дієслів та їхніх комунікативних «сусідів». Зв'язки дієслів української, польської, англійської мов з референтно-відображальними класами їхніх об'єктів ще не були спеціальним предметом досліджень, тому саме вони стали матеріалом наших спостережень.

Найвні лінгвістичні концепції найчастіше містять розгляд дієслівно-об'єктних зв'язків в аспекті семантико-синтаксичному: іменні групи виокремлюються за типами «відмінкових» відношень (ролей), валентнісних заповнень, з урахуванням кількості і змісту аргументів. Проблеми рольової граматики особливо активно обговорювалися у 70–80р.р. ХХ-го століття, однак, модифікуючись під впливом нових тенденцій у дослідницьких парадигмах, вони залишаються актуальними до сьогодні.

Незаперечне визнання дієслова носієм валентності стає вихідним пунктом у дослідженні дієслівного значення і у побудові цілого ряду дієслівних класифікацій. Принципи семасіологічного аналізу застосовано для створення типології дієслів німецької мовної системи з урахуванням лексичного наповнення об'єктних позицій [9, с. 100–114], класифікації англійських об'єктних дієслів за категоріями, котрі позначають дію, виконувану над об'єктом [10].

Функційно-ономасіологічне дослідження відображального потенціалу дієслівних лексем української, польської, англійської мов в аспекті характерних для них зв'язків з референтно-таксономічними класами імен об'єктів засвідчило різний обсяг таких зв'язків: від функційної співвіднесеності з достатньо широкими денотативними класами до відображальної «закріпленості» за певними вузькими референтно-таксономічними класами, аж до їхніх індивідуальних членів. На першому рівні функційно-ономасіологічної класифікації виокремлено три найбільші референтно-відображальні класи: *теург*, *жива матерія*, *нежива матерія*. Перший клас представлений лише декількома одиницями: *молити*, *благати* (Бога), *wysławiać* (Boga), *glorify* (Lord). Другий клас — *жива матерія* — об'єднує дієслова трьох референтно-відображальних підкласів: людей (гомофакти), представників тваринного світу (бестіафакти) і представників рослинного світу (фітофакти). Клас *неживої матерії* умовно розпадається на такі референтно-таксономічні підкласи: натурфакти, артефакти, соціофакти та психофакти з власним поділом у межах кожного із них.

Артефактами, які підлягали детальнішому аналізу, вважаємо речі, предмети, що є продуктом цілеспрямованої людської діяльності, наприклад:

- продукти харчування, напої: *gotувати* (їжу), *kisić* (kapustę), *guzzle* (tea);
- одяг, взуття: *виношувати* (одяг), *wkładać* (chustkę), *pounce* (cloth);
- побудови та їх частини: *обличковувати* (стіну), *przybudować* (pawilon), *construct* (nest);
- механізми, засоби праці, зброя, інструменти: *глушити* (двигун), *nakręcać* (zegarek), *fret* (knife);
- засоби пересування: *відв'язати* (човен), *startować* (samolot), *fly* (plane);
- результати (продукти) інтелектуальної діяльності: *оркеструвати* (музичний твір), *drukować* (broszury), *stage* (opera) та ін.

Психофакти трактуємо як імена, що позначають внутрішній психічний світ людини (її почуття, переживання, душевні стани). Наприклад: *наганяти* (сум), *вилити* (горе), *заронити* (підозру); *tlumić* (gniew), *okazać* (niepokój), *wyrazić* (współczucie, wdzięczność); *impose* (lie), *induce* (doubt).

Спостереження над значною кількістю висловлювань із об'єктами-артефактами у сучасних українській, польській та англійській мовах дають змогу виокремити такі відображальні типи їхніх дієслівних предикатів:

1. Дієслівні предикати, що відображають появу об'єкта як фізичної реалії, напр.: *Рано починається день тих, хто споруджує канал* (ОГ); *przybudowali pawilon handlowy* (KSJP); *A barricade that state troopers had erected at the entrance* (TC).

2. Дієслівні предикати, що відображають появу об'єкта як результату інтелектуальної діяльності людини, напр.: *Його ув'язнено за те, що... він проповідував думки грецьких філософів* (ЛУ); *Drukował swoje wiersze w tygodnikach literackich* (KSJP); *Columbia University's music department had agreed to stage the opera* (NSOED).

3. Дієслівні предикати, що відображають рух об'єкта та його частин, напр.: *Цар Одиссей пригнав свої човни* (МЗ); *nakręcić zegarek*; *They were guzzling tea in the common room* (AS).

4. Дієслівні предикати, що відображають перетворення об'єкта

- зі змінами термічного характеру, напр.: *Моя ще до війни кожного ранку грінки на свинячому смальцеві смажила* (ГТ); *prasować suknię żelazkiem* (KSJP); *He cracked eggs, got breadcrumbs and soon fried one of his wonderful fish suppers* (GS);

- зі змінами хімічного складу, напр.: *квасити капусту можна і в дерев'яних бочках* (СУМ, IV, 131); *marynować jarzynę w occie z dodatkiem przypraw smakowych i korzeni* (KSJP).

Зіставний розгляд висловлювань із об'єктами-психофактами у досліджуваних мовах дає підстави стверджувати, що найбільш комунікативно значущими виступають дієслівні предикати, які відображають:

- появу об'єкта у внутрішньому світі людини, напр.: *... розумніше було б повернутися додому і таких великих думок у серці їй розумі не плекати* (ВШ2); *... а заронили солодку приємність її чудові одурманливі запахи, якими дихав – надихатися не міг...* (ВШ1); *Skrzywieniem ust wyraziłam niezadowolienie...* (KG); *Endeavoured to induce in me his passion for the planting of rare shrubs* (NSOED);

• зникнення об'єкта з внутрішнього світу людини, напр.: *I я йшов до тебе гори, **траплячи** останню силу...* (ВШ2); ... ***pokonałam** kiedyś strach* (KG); *I did my best to **erase** that horror from my mind* (LK).

Процесуальність (поява / зникнення) у вияві психофактів може супроводжуватися інтенсивністю, як-от: *They have **slurred** his faults...* (SR); *Try and **slur** the integrity of the police* (NSOED). У разі реалізації дієслівними предикатами комунікативного типу «зникнення об'єкта з внутрішнього світу людини» психофакти зазвичай комунікативно «поводяться» як природні явища, «тіла», стихії, тобто як натурфакти: *І лиш нудьгу всередині **сколише*** (МЗ); ...*сховався з головою і зібрав волю, щоб **погасити** той зрадливий неспокій...* (ВШ2); *Nie chciałam drżeć przez całe życie, ... **tlumić** w sobie gniew i śmiech...* (KG).

Цікаво, що, як і у разі наявності суб'єктних зв'язків [3, с. 169–174], імена об'єктів-психофактів не мають характерних лише для них дієслівних предикатів; часто відбувається «переймання» дієслівних предикатів з інших функційно-ономасіологічних сфер завдяки образним уявленням, метафорі.

Закономірності комунікативної орієнтації дієслівних предикатів на певні характеристики їхніх об'єктів засвідчують взаємовплив семантики дієслова й об'єкта в їхній внутрішній семній організації: перетин дієслова й об'єкта відбувається у межах глибинної структури предиката, де закладені місця для суб'єктів / об'єктів визначеної семантики, денотативного віднесення.

Повна ФОТДП україні необхідна для створення комунікативних граматик національних мов, вирішення багатьох питань контрастивної лінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, зокрема, розуміння принципів виформовування мовцем пропозиції висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Апресян Ю. Д.* Экспериментальное исследование семантики русского глагола / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1967. – 348 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // *Аспекты семантических исследований*. – М.: Наука, 1980. – С. 156–249.
3. *Бацевич Ф. С.* Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда – Львов: Світ, 1997. – 392 с.
4. *Бацевич Ф. С.* Функционально-отражательное изучение лексики (на материале русского глагола) / Ф. С. Бацевич. – Львов: ЛГУ, 1992. – 71 с.
5. *Гайсина Р. М.* Соотношение семантики и синтагматики глагола // *Исследования по семантике* / Р. М. Гайсина. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 1992. – С. 41-48.
6. *Кацнельсон С. Д.* Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
7. *Плотникова А. М.* Русские глаголы с включенной актантажной рамкой: лексико-семантическое и денотативное пространство: дис. ... канд. филол. наук / Анна Михайловна Плотникова. – Екатеринбург, 1997. – 226 с.
8. *Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
9. *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания* : [науч. сборник / отв. ред. Бондарко А. В.]. – СПб.: Наука, 1992. – 304 с.
10. *Уфимцева А. А.* Лексическое значение. Принципы семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева – М.: Наука, 1986. – 240 с.
11. *Chafe W. L.* Meaning and the Structure of Language / W. L. Chafe. – Chicago: University of Chicago Press, 1971. – 360 p.
12. *Fillmore Ch. J.* The Case for Case / Ch. J. Fillmore // *Fillmore Ch. J. Form and Meaning in Language*. – Stanford: Stanford U-ty Press, 2003. – Vol. 1: Papers on Semantic Roles. – P. 23–122.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВШ1 – Шевчук В. Біс плоти / В. Шевчук. // Шевчук В. Біс плоти. – К.: Твім інтер, 1999. – С. 213-294.

ВШ2 – Шевчук В. У пащу Дракона / В. Шевчук. // Шевчук В. Біс плоти. – К.: Твім інтер, 1999. – С. 117-212.

ГТ – Тютюнник Г. Вир / Г. Тютюнник. – К.: Дніпро, 1964. – 534 с.

ЛУ – Українка Леся. Твори: в 5 т. / Леся Українка. – К.: Держлітвидав, 1951-1956.

МЗ – Зеров М. Вибране / М. Зеров. – К.: Дніпро, 1966. – 540 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.

AS – Sillitoe A. Saturday Night and Sunday Morning / A. Sillitoe. – HarperCollins, 1976. – 317 p.

- GS – Story G. The Summer Visitor / G. Story. // The Last Map in the Heart. Western Canadian Fiction. – Saskatoon: Thistledown Press Ltd, 1990. – P.274-283.
- KG – Grochola K. Trzepot skrzydeł / K. Grochola. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008. – 170 s.
- KSJP – Komputerowy słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 1998.
- LK – Kearns L. Blue Moon / L. Kearns. // The Last Map in the Heart. Western Canadian Fiction. – Saskatoon: Thistledown Press Ltd, 1990. – P.118-125.
- NSOED – The New Shorter Oxford English Dictionary on CD-ROM. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
- SR – Ross S. The Painted Door / S. Ross. // The Last Map in the Heart. Western Canadian Fiction. – Saskatoon: Thistledown Press Ltd, 1990. – P.226-244.
- TC – Capote T. Music for Chameleons / Capote T. – Penguin, 1980.

Roksolana Nazarchuk

**Communicative types of verbal predicates in the utterances with objects «artefacts» and objects-
«psychofacts»
in Ukrainian, Polish and English languages**

In the present paper the functional-onomasiological analysis of Ukrainian, Polish, and English verbal predicates is made. Based on the denotative status of their object names, certain functional-reflective verb types are distinguished.

Key words: communicative linguistics, functional-onomasiological analysis, verbal predicate, object.

Наталія Бербер

**ХУДОЖНЯ ТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО СВІТУ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС
«МІСТЕР І МІСІС Ю-КО В КРАЇНІ УКРІВ. MR. & MS. U-KO IN COUNTRY UA»**

У статті здійснено комплексний аналіз стилістичного функціонування власних назв та похідних утворень як засобу художності. З'ясовано комунікативно-прагматичні особливості власних назв у тексті художнього твору, встановлено набуття ними соціальних конотацій, розглянуто проблему соціальної експлікації онімів.

Ключові слова: онім, топонім, антропонім, апелятив, конотація, символ.

Стрімкі, кардинальні зміни, що відбуваються сьогодні в соціально-політичній і економічній сферах життя, виразно і швидко виявляють себе не тільки в мові засобів масової інформації, а й у художній літературі. Поряд із гостро сатиричним політичним романом Марії Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні Укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA» згадаймо принаймні «політичну журналістику» Оксани Забужко «Let my people go: 15 текстів про українську революцію» (К.: «Факт», 2005 р.), книги Юрія Rogozi «Уб'ють Юлю» та Валентина Чемериса «Загадка Віктора Януковича», політичний трилер «Прицільна дальність» Яна Валетова. Однак саме гомеричний роман-симфонія (за жанровим визначенням самої Марії Матіос), сповнений фантастичним сюжетом та алюзивний за своїм змістом, презентує цікаву палітру художніх засобів, прикликаних вловити гострі болючі питання сучасності. Для досягнення перлокутивного ефекту авторка використовує різноманітні лексичні одиниці, серед яких помітне місце займають власні назви, при цьому соціальний складник у семантиці власних назв набуває особливого алюзійного значення. Доробок українських учених у царині літературно-художньої ономастики представлений дослідженнями Ю. О. Карпенка, Л. О. Беляя, В. М. Калінкіна, В. М. Галич, Г. П. Лукаш, Н. С. Колесник, Л. П. Кричун, Т. Б. Гриценко, М. Р. Мельник, Т. І. Крупеньової, О. Ю. Карпенко, М. І. Зубова, проте вивченню онімного простору сучасної літератури, на нашу думку, недостатньо приділяється уваги.

Матеріалом дослідження послуговував роман Марії Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні Укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA». Зазначимо, що художній доробок Марії Матіос сьогодні є мало вивченим, серед мовознавчих праць окремі спостереження знаходимо у Н. Шарманової, І. Тимченко, Т. Беляєва. З огляду на сказане, актуальність статті зумовлена недостатністю досліджень української літературної ономастики, зокрема присвячених розглядові онімного простору сучасної української прози, особливо це стосується нового перспективного напрямку – ономастики сатиричного роману, –